

ІІІ РОЗДІЛ
МЕХАНІЗМИ ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЯК ЧИННИКИ
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЖИТТЄЗДАТНОСТІ ГРОМАДЯНСЬКОГО
СУСПІЛЬСТВА

УДК 342.7

Гасєвая О. В.
м. Харків, Україна

ФОРМУВАННЯ ЕЛЛІНСЬКОЇ ПОЛІТИЧНОЇ НАЦІЇ

Проблема формування політичної нації протягом тисячоліть була актуальною, про що свідчить аналіз останніх джерел і публікацій і практика соціально-політичного життя. Підставою для повноцінного судження щодо самого феномена політичної нації, сучасних особливостей її формування, українського контексту цього процесу, є історико-політичний аналіз проблеми. На прикладі одного з найдавніших етносів у світі – еллінських греках, розглянемо показовий зразок формування політичної нації, яка була сформована на принципах державності і демократії.

Греки (елліни) – один з найдавніших етносів у світі, спадкоємність та непереривність у розвитку якого спостерігається принаймні протягом останніх 4-4,5 тисяч років. І, поряд з іншими своїми загальноновизнаними здобутками та неперевершеним внеском у розвиток світової цивілізації, саме греки дали класичний приклад етнічного підходу до формування політичної нації. Такий підхід набуває особливого значення і в тому контексті, що він органічно був поєднаний із засадами демократії – цього величного принципу громадського співжиття давніх греків і, наразі, сучасного людства.

Так, існують достатні підстави вважати ранню лернейську цивілізацію (середина III тис. до н. е.), як і Лернейське царство (2200 – 2150 рр. до н. е.), за етнічною ознакою еллінськими. На межі III і II тис. греки жили практично на всьому Пелопоннесі, а також численних островах Егейського моря. Поряд з ними можна згадати, хіба що, племенні групи пелегів, частина з яких, втім, незабаром відкотилася на Балкани та Апенніни, а частина влилася до складу грецького етносу.

МЕХАНІЗМИ ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЯК ЧИННИКИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЖИТТЄЗДАТНОСТІ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Безумовно, грецьким було населення Критських царств; найвідоміші з племен – ахейці, етейці, кідоняни, еллінізовані пелаги та ін. Вже на початку II тис. до н. е. склався тісний союз тамтешніх племен, а глави трьох найзначніших родів заклали родові акрополі – царські двори. Як зазначала Т. В. Блаватська, «стійкий союз ранньокритських царств дозволяв його учасникам здійснювати значні зовнішні заходи, що також сприяло виробленню уявлень про етнічну єдність – з розвитком зовнішніх зв'язків критяни тепер часто виходили за межі грекомовних земель» [1].

Давні елліни творили свою державність у надзвичайно різномірних і водночас зручних комунікативних природних умовах: гірські долини на материку, вкрай порізане узбережжя і незліченні острови на морі. Це давало змогу кожній із спільнот, відносно окремішній географічно, будувати власне суспільство, згодом – поліс – державу, але наразі відчувати свою єдність і приналежність до єдиного цивілізаційного еллінського світу. Вся іноплеменна людність натомість поставала антиподом грекам, а саме – варварами (тобто, не еллінами). Власне кажучи, саме грекам ми завдячуємо терміном «етнос» («ethnic»), яким вони називали периферійні племена в Ойкумені (освоєній заселеній ними території), тобто варварів, на відміну від самих себе, або *genos Hellenon* («походженням елліни») [2].

Природно, що в містах архаїчні форми суспільного поділу на родову знать та поліс (народ), тобто родова (гентильна) диференціація, почали витіснятися особистісними та майновими здобутками громадян. Інакше кажучи, зароджувались демократичні форми правління державою і народні форми прийняття обов'язкових рішень для всіх громадян. Тоді ж, а особливо в епоху Кносського царства (занепад з 1400р. до н. е.), суспільна легітимація членів держави почала визначатися також майновими статками. Зокрема, окремий рід (територія) Криту податок у царську казну сплачував вовною, залежно від кількості утримуваних ним овець. А число останніх для кожної території було фіксованим: як правило, воно було кратним сотні.

Єдність еллінів простежується дослідниками на різних рівнях буття етносу. Так, на всьому етнічному просторі спостерігається вельми однорідна матеріальна культура, палацовий етикет та інші культурні традиції, вірування, олімпійський сонм богів та ін. Навіть та обставина, що на середину II тис. до н. е. вже вирізнялися чотири основні діалекти грецької мови – іонійсько-аттичний, еолійський, аркадський і західний, (не кажучи вже про десятки місцевих говірок), – ці особливості не стали

МЕХАНІЗМИ ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЯК ЧИННИКИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЖИТТЄЗДАТНОСТІ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

перепорою для спілкування між греками. І, навіть в часи великої колонізації, коли греки вкрили своїми апойкіями (колоніями) та емпоріями (портами і факторіями) практично все узбережжя Середземного та Чорного морів, грецька мова дивовижним чином, розвиваючись, вбираючи місцеві впливи, була об'єднуючим началом для всіх греків. Можна пригадати, що грецьке складове письмо на основі ахейського діалекту відоме приблизно з 1460р. до н.е., і воно було зрозумілим освіченим елііам усіх грецьких держав.

У Греції «осового часу» майнове становище членів громади істотно впливало на соціальний статус індивіда. Одисей і Евмей з гомерівської «Одіссеї» - вільні громадяни, але мірило між ними – генеалогічне і майнове: перший – цар за походженням і володар лише биків дванадцяти стад, другий – син свинопаса і бідняк. Але обоє вони – вільні люди і чинні приймати рішення щодо торжества законності в суспільстві. Або згадаймо Езопа, який, отримавши від Ксанфа волю, запідозрений у злочині, захотів померти вільним: навіть місце страти для вільної людини було в іншому місці, ніж у раба. Саме в цей час зверхники за походженням і майновими статками звертаються до народу як до доконечного вирішальника проблемних питань – своєрідного третейського судді. У цьому суспільстві існували також і раби, але не підпадали під чинність полісного законодавства, але перебували в особистій залежності від конкретного члена громади; при цьому саме громада виступала консолідуючою основою сільського, а згодом і міського поліса.

Політичну єдність греки зберігали, принаймні на перших порах, у взаєминах метрополії і колоній. Відомо, що прогрес у продукуючому господарюванні постійно породжував демографічні колізії, які вимагали розв'язання. І тоді частина громадян вирушала (або спрямовувалася) на пошук нових земель. Нерідко відселялася частина поліса, або незадоволена політикою архонтів, або та, що зазнавала поразки в громадянських протистояннях. Але найчастіше, причинами колонізації ставали торговельно-економічні, а саме пошук вигідних ринків збуту ремісницької і мистецької продукції греків і, навзаєм, закупівля сировини (зерна, металу, худоби, риби тощо).

Колоністи отримували земельну ділянку за містом і місце для садиби (забудови) у місті; саме ці першопоселенці мали повні громадські права. Прийшли за ними інші греки вже користувались обмеженими правами, оскільки їхня майнова частка визначалась із залишкового

МЕХАНІЗМИ ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЯК ЧИННИКИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЖИТТЄЗДАТНОСТІ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

принципу. Зазвичай, перші колоністи налічували декілька сот, інколи – понад тисячу громадян, а наступні – епойки (переселенці другої хвилі), – набагато більше. Звідси поставала громадянська нерівність полісів – колоній. Але саме складне структурування життя суспільства колоній поставало спонукою відділитися від метрополії, і налагоджувати життя власними силами із власними визначеннями прав і обов'язків громадянина.

Цивілізаційний поступ у розбудові громадянського суспільства і демократії здійснив афінський народ (демос), особливо в часи правління Солона та Клісфена.

Солон (архонт, тобто правитель Афін з 594р.), запровадив майновий ценз щодо визначення соціального статусу громадян держави. Землевласники були поділені, за принципом річного прибутку, на чотири класи: 1) п'ятсотмедимників, 2) трьохсотмедимників, 3) двохсотмедимників, 4) бідних медимників, тобто громадян, майно яких складало менше 200 медимнів (міра речовини, яка дорівнювала приблизно 52, 6 л.).

Відповідно, вони складали страти (розшаровували) : (1) ареопаг (найбагатші люди), (2) вершники-громадяни, які мали не менше трьох сотен медимнів прибутку, (3) зевгити, громадяни з прибутком понад двісті медимнів, і (4) фети, які мали прибуток з сукупних медимнів, числом меншим двохсот. Таким чином, генеалогічна ієрархія еллінів поступилася верховенством ієрархії майновій.

Солонову реформу довів до логічного завершення Клісфен, перший архонт після Солона. Генеалогічну систему філ і фратрій (підрозділів цивільної громади), Клісфен замінив на адміністративно – територіальну структуру, розподіливши всіх громадян по десяти філах, а їх, у свою чергу, поділивши на дрібніші одиниці – деми (територіальні округи). Не випадково, Арістотель у своїй «Політиці» зауважив, що Клісфен «змішав все населення Аттики». Згодом, цей прийом застосував у Британії Вільгельм Завойовник, впроваджуючи на островах поділ країни на графства » [3].

Відтоді екклесії (народні збори), стали визначальними у вирішенні загально полісних проблем. Народ обирав архонтів і стратегів, ухвалював декрети, здійснював судочинство. Саме греки піднесли статус громадянства до найвищої життєвої цінності. Для греків позбутися громадянства (бути вигнаним, за вироком екклесії, з рідного міста), часто було більшою карою, ніж смерть.

МЕХАНІЗМИ ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЯК ЧИННИКИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЖИТТЄЗДАТНОСТІ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Останню обставину можна вважати політико-правовою підставою формування громадянського суспільства, тобто такого суспільства, у якому всі громадяни (без винятку), є рівними перед законом – з одного боку, а також рівними перед законом є громадяни і держава – з іншого. Свого часу К. Маркс писав про те, що в Греції держава є дійсно приватною справою громадян, дійсним змістом їхньої діяльності: «Тут політична держава як така є дійсно єдиним змістом життя і волі громадян» [4]. Іншими словами, громадяни і є держава, а держава – і є громадяни. Як зазначив відомий антикознавець Ю. Д. Колпінський, «для давнього елліна активна участь у громадському житті міста, здійснення громадянських прав і обов'язків, було властивою йому природною формою діяльності. Саме вона відрізняла його від раба, робила його членом суспільства і, отже, людиною» [5].

Так, давні греки своїм громадянством дуже важили і надзвичайно рідко надавали його грекам з інших полісів; при цьому рабам досягти цього було практично неможливо. Відомим випадком є виняток, описаний істориком Макробієм, який стався в часи завоювань Олександра Македонського. Зопіріон, один із полководців Олександра Македонського і його намісник у Фракії, здійснив у 331р. до н. е. похід із Фракії узбережжям Понта аж до Ольвії – еллінського міста – держави в пониззі Гіпаніса (Південного Бугу). Під рукою Зопіріона була могутня 30-тисячна армія, а тому для Ольвії витворилася смертельна угроза. В цих умовах ольвійський ареопаг (вищий судовий орган тих часів) зважується на кардинальний крок, добре відомий і з практики деяких інших полісів – акцію «порятунку»: дають волю рабам, іноземцям – громадянство, борги одних перед іншими перебирає на себе держава. Ось як про це пише Макробій: « Борисфеніти, обложені Зопіріоном, відпустили на волю рабів, надали права громадянства іноземцям, змінили боргові зобов'язання і, таким чином, змогли затримати облогу ворога» [6]. Через це Зопіріон місто взяти не зміг і відступив. До цього ж , на зворотному шляху на військо греків напали скіфи, розгромили його, а сам Зопіріон загинув.

Отже, підсумовуючи, можна сказати, що грецька політична нація дала, і досі надає приклад наддержавного об'єднання, чинником якого виступило етнічне походження і культура етносу. Греки, розв'язуючи свої проблеми в кожному з полісів, водночас не забували про свою єдність та цивілізаційну особистість. Цей принцип вони поклали в основу розбудови власної Ойкумени.

МЕХАНІЗМИ ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЯК ЧИННИКИ
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЖИТТЄЗДАТНОСТІ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Проголошений курс України на розбудову правової, демократичної держави, на створення умов для становлення громадянського суспільства, є відомим культурно-цивілізаційним вибором країни. Історична неминучість, культурна не випадковість і водночас реальна можливість просування цим стратегічним маршрутом є єдиною, принциповою умовою подальшого демократичного історичного поступу українського суспільства.

Список літератури: 1. Блаватская Т. В. Греция в период формирования раннеклассового общества (XXX-XII вв. до н. э.) / Т.В. Блаватская // История Европы. – Т. 1. Древняя Европа. – М.: Наука, 1988. – С. 138-172. 2. Гатчинсон Дж. Що таке етнічність / Дж. Гатчинсон, Е.Д. Смит // Націоналізм. Антологія. – К.: Смолоскип, 2000. – С. 468 – 476. 3. Крисаченко В. С. Українська політична нація: генеза, стан, перспективи / В. С. Крисаченко, М. Т. Степико, О. С. Власюк // Національний інститут стратегічних досліджень. – К.: НІСД, 2004. – 648с. 4. Маркс К., Энгельс Ф. Сочинения. – Т. I – М. – Л., 1955. – С.255. 5. Колпинский Ю. Д. Великое наследие античной Эллады / Ю. Д. Колпинский.– М.: Изобразительное искусство, 1988. – 160с. 6. Макробій А. Ф. Сатурналії / А. Ф. Макробій // Історія Криму в джерелах і документах. – Ч. I.: Античність і Середньовіччя. – Чернівці: Митець, 1998. – С. 114 - 115.

Bibliografhy (transliterated): 1. Blavatskaya T. V. Greciya v period formirovaniya ranneklassovogo obshchestva (HKHKH-XII vv. do n. eh.) / T. V. Blavatskaya // Istoriya Evropy. – T. 1. Drevnyaya Evropa. – M.: Nauka, 1988. – S. 138-172. 2. Hatchynson Dzh. Shcho take etnichnist' / Dzh. Hatchynson, E. D. Smyt // Natsionalizm. Antolohiya. – K.: Smoloskyp, 2000. – S. 468 – 476. 3. Krysachenko V. S. Ukrayins'ka politychna natsiya: geneza, stan, perspektyvy / V. S. Krysachenko, M. T. Stepyko, O. S. Vlasyuk // Natsional'nyy instytut stratehichnykh doslidzhen' . – K.: NISD, 2004. – 648s. 4. .Marks K., Sochineniya / K. Marks, EHngel' F. – T. I – M. – L., 1955. – S. 255. 5. Kolpinskiy Y. D. Velikoe nasledie antichnoj Ellady / YU. D. Kolpinskiy.– M.: Izobrazitel'noe iskusstvo, 1988. – 160s. 6. Makrobiy A. F. Saturnaliyi / A. F. Makrobiy // Istoriya Krymu v dzherelakh i dokumentakh. – Ch. I.: Antychnist' i Seredn'ovichchya. – Chernivtsi: Mytets', 1998. – S. 114 - 115.

О. В. Гаєвая

ФОРМУВАННЯ ЕЛЛІНСЬКОЇ ПОЛІТИЧНОЇ НАЦІЇ

В статті розглянуто проблеми формування древньогрецької політичної нації. Звернено увагу на витоки і сутнісні риси при формуванні нації. Проаналізовані історичні приклади формування еллінської політичної нації.

Ключові слова: політична нація, елліни, демократія, державність, громадянство.

O. Gayevaya

FORMATION OF THE HELLENIC POLITICAL NATION

In the article the problems of the ancient Greek political nation formation have been considered. It has been given the special attention to the origins and essential features during the nation formation. The historical examples of the Hellenic Political Nation formation have been analyzed.

Key words: political nation, Hellenes, democracy, statehood, citizenship.

A. B. Гаєвая

ФОРМИРОВАНИЕ ЭЛЛИНСКОЙ ПОЛИТИЧЕСКОЙ НАЦИИ

В статье рассмотрены проблемы формирования древнегреческой политической нации. Обращено внимание на истоки и существенные черты при формировании нации. Проанализированы исторические примеры формирования эллинской политической нации.

Ключевые слова: политическая нация, эллины, демократия, государственность, гражданство.

Стаття надійшла до редакційної колегії 18.11.2016